

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Олена Джура ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ОДИНИЦЬ (НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	162
Наталя Ісакова ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	166
Ольга Коваль МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 11 КЛАСІ	168
Ольга Колосова СХІД І ЗАХІД З'ЄДНАЛА ПОЕЗІЯ: ЛІНГВОХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ВІЙНИ	170
Олена Кукіна МОВНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧУГУЇВСЬКИХ ЗМІ	173
Аліна Меделяєва ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВИЙ КОД «ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА» В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	177
Тетяна Ніфантьєва ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ	180
Марина Скидан ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРИРОДНОГО ЧАСУ В МОВІ ПРОЗИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	182
Ярослав Скидан МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>СЛОВО</i> В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ	184
Вікторія Соприкіна УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ПСЕВДОНІМІКОНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	186
Олена Титаренко ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ МОДУС ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РІВЕНЬ ТЕКСТОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	188
Вікторія Усатенко ЛОГІКО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ	190
Олена Фурат КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЧОРНОБИЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОСТАНОВКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ	193
Тетяна Чернецова СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»	195
Анна Штефан ДІАЛЕКТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»	197
Юлія Шевченко АКТУАЛІЗАЦІЯ МІФІЧНИХ І КАЗКОВИХ МОТИВІВ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»	199

вид взуття тут не є важливим, це можуть бути босоніжки, туфлі, ботильйони, чоботи і навіть кросівки. Однак модна індустрія плідно працює над створенням моделей елегантного жіночого взуття, яке завжди буде в тренді завдяки естетичності й привабливості (наприклад, *кіттен-хілс* — вид італійського взуття на невеликому підборі до 5 сантиметрів; туфлі *д'орсе* — вид жіночих човників, у яких шкарпетка і п'ята закриті, а стопа відкрита, що робить взуття неймовірно витонченим).

Тематична підгрупа *аксесуари* семантично неоднорідна, оскільки до неї входять назви різних видів аксесуарів: сумки, пояси, прикраси тощо (наприклад, *кроссбоді* (від англ. cross body) — будь-яка сумка з довгим ремінцем, яку перекидають через плече; може бути крихітної або досить великою, з будь-якого матеріалу; головне — довгий ремінець; *тоут* (від англ. tote) — досить велика сумка з двома ручками; з англійської перекладається як «переноска» або «баул», і в тоут дійсно вміщається все: від портмоне до ноутбука).

Отже, розглянувши неологізми зі сфери fashion industry – 2020, які є складниками лексико-семантичної групи «мода», що охоплює декілька тематичних підгруп, ми засвідчили активні процеси входження в український дискурс (реклама, медійні засоби, професійна комунікація) численних запозичень; деякі з яких завдяки частотності вживання в мовленні стають звичними для мовців і мають перспективи поповнити склад активної іншомовної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидова О., Хадирова Е. Лінгвістичні особливості фешн-текстів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна.* 2013. Вип. 37. С. 102–103.
2. Грицай І.С. Сучасні підходи до вивчення неологізмів: URL: Режим доступу: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1010>.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

<https://www.marieclaire.ru/moda/modnyiy-slovar-terminyi-o-kotoryih-vyi-mogli-ne-znat/>
https://lifestyle.24tv.ua/ru/be_in_trend_slovarik_fashion_terminov_n1101108

УДК 811.161.2'373

Олена Джура

магістрантка; наук. кер.: к. філол. н., доц. Н.П. Нестеренко
 Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ОДИНИЦЬ (НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «Тисячолітній Миколай» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

Складниками етнокультурної компетенції є етнічні міфи, які О. Селіванова розглядає як «усталені в етносвідомості ідеї, що сприймаються на віру всіма представниками етносу й не потребують доведення чи спростування» [Селіванова,

с. 297]. У сучасній лінгвокультурології, психології, соціології міф отримав нове, більш широке значення. Міфосоціологи визначали міфологему як одиницю, що об'єднує не лише всі сфери культури, а й усі аспекти людини як соціокультурного феномена: «Міфологема — конкретно-образний, символічний спосіб відображення реальності — стає своєрідною формулою не лише сприйняття людиною довкілля в усіх його вимірах, а й формулою комунікативного символічного засобу встановлення зв'язку з універсальними цінностями, закодованими у міфотворчих актах, засобу гармонізації людини і природи, способу розуміння міфу як ключа до інтерпретації інших культурних явищ» [Ортега-і-Гассет, с. 83].

Академічні словники української мови слова «міфологема» не фіксують, а в літературознавчих словниках та енциклопедіях цей термін зазначений: «Міфологема — уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні характеристики та функції, залучена до фольклорного тексту, у якому сприймається як вигадка, образна оздоба чи сюжетна схема, що вже стала традиційною. Міфологема поширена в художній літературі на рівні асоціацій із міфічними претекстами, алюзій, ремінісценцій, цитат тощо» [Жовалів, с. 54].

На думку І. Костюк, «побутування міфологеми в культурі виявляється у виконанні певних функцій: пізнавальної (як так званий апріорний аргумент — причини або прислів'я), аксіологічної (саме в міфологемі фіксується відбір інформації, необхідної для саморозвитку соціуму), номінативної (обживання світу в іменах, реформування світу через перейменування), комунікативної (міфологеми як «слова» словника спілкування), регулятивної (образ заборони-дозволу, відносин обміну та конкуренції), естетична (вкрай важлива, оскільки в міфологемах відпрацьовані правила поєднання елементів і режими володіння виражальними можливостями мовної та культурної архаїки)» [Костюк, с. 410]. В. Маслова розглядає міфологеми як одну з лінгвокультурних одиниць і явищ, за допомогою яких культурна інформація представлена в мові й мовленні [Маслова, с. 12].

Н. Голікова, аналізуючи лінгвокультурні та етномовні знаки-стилістими в мові творів П. Загребельного, зазначає, що «міжтекстовий зв'язок з лінгвокультурним універсумом оприявнюють ті чи ті міфологеми — етномовні знаки, які є витвором колективної фантазії» [Голікова, с. 220].

Отже, міфологема є одиницею міфологічної картини світу, реалізує концепти міфологічного мислення; містить стабільний зміст, проявляє свої семантичні можливості та всередині заданої походженням змістової традиції (цим тяжіє до символу), і в поєднанні з іншими міфологемами; здатна формувати нові понятійно-образні композиції; міфологема — ціннісна форма культурної пам'яті, суспільного сумління, мета національного діалогу.

В умовно-історичному романі П. Загребельного «Тисячолітній Миколай» оживають події різних часових площин: князювання Володимира, гетьманування Богдана Хмельницького, голодомор (1933, 1947), Велика Вітчизняна війна, боротьба радянської влади з письменниками та біологами, перебудова, Чорнобильська трагедія. У творі письменника традиційні міфологеми: *герой, мандрівництво, добро і зло, смерть і воскресіння, ініціація, гріх і спокута, рай і пекло*, зберігаючи тісний зв'язок з українською культурою, традиційними уявленнями предків про будову світу, християнською моделлю світогляду, набувають оригінального авторського тлумачення.

Міфологема *героя* в романі «Тисячолітній Миколай» вербалізована через образ Миколая, який виконує функції святого, хоча й не в божому світі, а в гріховно-му людському. Фольклорний образ святого Миколая — один з найпопулярніших

у народі. Чудотворець ходить по землі разом з Христом та апостолами. Це енергійний, доброзичливий, справедливий заступник убогих, знедолених, що карає лихих і несправедливих. Про особливу народну любов до Святого свідчить вислів-жарт «Святий Миколаю, через тії молодичі не попав до раю» [Жайворонок, с. 362]. Недарма образ Миколая оприявнений у романі через колядки, одну з яких П. Загребельний використав у якості епіграфу до розділу «Полювання на хлястики»: «*Посилай, Миколай, соловеечка / Та у рай по батечка, / А зозуленьку на Вкраїноньку / По свою родиононьку*» (Загребельний, с. 119).

Міфологеми шляху, мандрівництва притаманні багатьом культурам. Якщо для сучасної свідомості образ шляху асоціюється з «життєвим шляхом», то для архаїчної свідомості цілком природним є вислів «шлях світу» взагалі. Мотив «шляху» в слов'янському світогляді найповніше представлений на фольклорному рівні. Образ «шляху» та пов'язані з ним уявлення становлять основу слов'янської поховальної обрядності. За допомогою цього образу розв'язується головна колізія поховального ритуалу — поєднання сфер буття та позабуття, життя та смерті, перетворення небіжчика внаслідок такого поєднання [Жайворонок, с. 651].

Письменник епіграфом до розділу «Смерд» обирає слова, які ілюструють народний український звичай: «*У цей день праведні душі приходять подивитися на своє тіло*» (Загребельний, с. 119). У романі П. Загребельного для героя та для українців «міфологема шляху» була чимось незвичайним: «*Він (шлях) був його пісню і вірою, надією і горем. А мені в цій невеселій подорожі здавалося, ніби всі шляхи моєї землі вливалися в Дніпро, щоб отак втомлено текти з великою рікою у безвість, а до них приклеочували дві споконвічні ріки нашої мученицької історії, — ріка сліз і ріка крові, і ми потопали в них, а коли хто виринав і пробував звестися над Світом, його жорстоко вганяли в землю, щоб ні поклик, ні зітхання, ні пам'яті*» (Загребельний, с. 98). Тисячолітній Миколай — це подорожній, який зосереджений у собі, його шлях спрямований «до себе», він шукає себе: «*Я був тоді серед них, хто за велінням князя чинив наругу над святинами народу, творив насильства і неправду. Почалося на Київському пагорбі, коли стягували звіди по Боричеву узвозу прив'язаного до кінського хвоста бога Перуна, та й досі не кінчається*» (Загребельний, с. 980).

Дорога як міфологема існування, символ життєвої мандрівки, здобуває свій сенс завдяки тому, що в одному її кінці стоять «домівка» як ознака найголовніших духовних надбань перейнятих особою від роду й соціуму. І навпаки — суть «домівки» в тому, що вона є початком дороги, місцем, куди можна повернутися: «*Вдруге за останні роки повертався я до матеріної хати. Блискучим переможцем, сповненим надії і дерзання, два роки тому і нещасним розбитком, з пошарпаною, пограбованою душою тепер. Тоді рвався дому героїстувати, тепер треба зализувати рани*» (Загребельний, с. 394).

Традиційна в християнському світогляді міфологема *гріх і спокута* набуває в «Тисячолітньому Миколаї» нового значення в реаліях ХХ століття, коли основною релігією суспільства стає комунізм: «*Спокута чужих гріхів. Уряд не знає гріхів, усе зіпхнуто на просту нещасну людину, вона приречена мучитися, каратися і каятися чужим каяттям*» (Загребельний, с. 385).

Міфологеми *пекла та раю* переосмислюється П. Загребельним, бо справжнє життя для Миколая тільки на землі: великий грішник і великий святий — це все про нього: «*жити — це рватися в усі пекла, розсувати вогонь голими руками, підставляти плечі, хоч і під усю землю*» (Загребельний, с. 333).

Міфологеми *смерті* — *воскресіння* у романі «Тисячолітній Миколай» оприявлені в образах Миколая й Марка, двох братів, які не вмирають, а відроджуються

протягом тисячі років: *«Я живу між братами, як між віками. Старші, молодші, знов старші, вищі сили з мудрою передбачливістю тасують черговість наших народжень, але імена залишаються завжди ті самі: я — Миколай, кожен з моїх братів — Марко,— в цьому впертому повторюванні запорака вічності, та водночас і зароза незгоди»* (Загребельний, с. 74) Якщо Миколай у романі — це втілення Святого Миколая, то Марко (Маркерій), імовірно, це Марко Пекельний або ж Марко Проклятий — популярний герой українських легенд, на основі яких виникла й приповідка: «Товчеться, як Марко по пеклу».

Очевидно, що Марко Пекельний — це той таки вічний блукалець на український лад, адже походження його образу також корениться у легенді про зрадника Марка, що вдарив Христа залізною рукавицею перед його хресною смертю, за що Господом був покараний вічно ходити під землею навколо стовпа, не спиняючись ні на хвилину; він час від часу б'ється головою об стовп, тривожить цими звуками навіть пекло та його хазяїна і скаржитися, що не може вмерти. Іншим поясненням Маркового прокляття є те, що він закохався в рідну сестру, потім убив її разом з матір'ю, за що й був покараний Богом [Жайворонок, с. 354].

Міфологема *ініціації* є наскрізною для роману «Тисячолітній Миколай», що зреалізована П. Загребельним за допомогою зміни віри, імені, суспільного стану, занять, професії персонажів. Тлом для перших перетворень героїв стали часи Володимирового хрещення Русі. Після того, як Сміянко з князем Володимиром повернулися з Візантії, звідки привезли християнство, герої перевтілилися в нову іпостась — християн: *«При хрещенні давали нове ім'я, так ніби ти заново народжувався. Мій брат Несміян мав зватися тепер Марком, а я Миколаєм»* (Загребельний, с. 25). Брати Миколай і Марко (Святий Миколай і Марко Пекельний) виховані у ХХ столітті в одній країні мали вибір: чи втратити душу, чи зберегти її, пройшовши через життєві випробування. Марко втратив свою безсмертну душу.

Його смерть не була випадковістю, бо зневага до предків, діяльність «на благо» владі нікому не минаються марно. Авторське переосмислення міфологеми *безсмертя* в романі «Тисячолітній Миколай» відбито в останній фразі роману, заради якої власне, й було написано цей твір (як стверджує сам письменник): *«Тепер брат мій лежить непохований, і люди тупо вибурмосюють над ним нестямні слова, а ми знову, як тисячу років тому, пливемо кудись по темному морю за чужими богами для свого зневіреного народу і не відаємо, яких богів привеземо разом, яких пресвітерів, які ікони, які молитви»* (Загребельний, с. 633).

Отже, проаналізувавши вербальну репрезентацію міфологем як лінгвокультурної одиниці на матеріалі роману П. Загребельного «Тисячолітній Миколай», можемо зазначити, що традиційні міфологеми: *герой, мандрівництво, шлях (дорога), гріх і спокута, рай і пекло, смерть і воскресіння, ініціація, безсмертя*, зберігаючи тісний зв'язок з українською культурою, традиційними уявленнями предків про будову світу, християнською моделлю світогляду, набувають оригінального авторського тлумачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: [монографія]. Дніпро: Акцент, 2018. 432 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Костюк І. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. Вісник Львівської національної академії мистецтв. Вип. 22. Львів: ЛНАМ, 2011. С 405–416.

4. *Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т. 2* /авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
5. *Маслова В.* Ведение в лингвокультурологию. Москва: Наследие. 208 с.
6. *Ортега-і-Гассет Х.* Вибрані твори. Київ: Основи, 1994. 420 с.
7. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Загребельний П.* Тисячолітній Миколай: роман. Київ: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.

УДК 811.161.2'373.43

Наталія Ісакова

магістрантка; наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. П. Нестеренко
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У мовознавстві кінця ХХ — поч. ХХІ ст. неологічні розвідки набули помітної актуальності. Одним із найважливіших питань неології є комплексний опис авторської мовотворчості. На думку Г. Сюті, індивідуальна мовотворчість письменника «виконує структурно-розширювальну (оновлення засобів мововираження) й огранювальну (удосконалення традиційних засобів) функцію творення стильової художньої норми» [Сюта, с. 41].

Метою студії є аналіз та опис індивідуально-авторських іменників як вияву ідіостилю на матеріалі текстів історичних романів П. Загребельного «Диво», «Я, Богдан», «Тисячолітній Миколай», «Стовпотворіння».

У мові прози П. Загребельного з-поміж численних стилістем питомо вагомими є власне оказіональні іменники. Спираючись на типологію словотворення Н. Голікова, виділяє три групи: 1) семантико-дериваційні; 2) лексико-семантичні; 3) граматичні [Голікова, с. 33]. А. Чабаненко відзначає, що такі індивідуально-авторські одиниці наявні у творах письменників, вони виникають унаслідок свідомого, стилістично мотивованого відхилення від стилістичних норм і є продуктом індивідуальної мовотворчості, своєрідним експромтом митця [Чабаненко, с. 13.]

В історичних романах П. Загребельного власне оказіональні іменники посідають значну частину серед неолексем, функціонування яких відбиває найчастіше знижену тональність оповіді.

Серед власне оказіональних слів можна виділити іменники жіночого роду з частиною *-ація*, що утворені за зразком запозичень із латинської мови *демонстрація, федерація*, наприклад: *задирація, ерундація, кукурудзація, міністровпозація, обнімація, стовпозація, цілувація*. Приєднання запозиченого суфікса до кореня слов'янського походження можна спостерігати майже в усіх індивідуально-авторських новотворах